

REFUGIATS ESTRANGERS A LA POSTGUERRA

TANCATS A LA PRESÓ DE TARRAGONA I TRASLLADATS A CAMPS DE CONCENTRACIÓ

Josep Recasens Llort

En aquest article s'estudia la relació de persones estrangeres que foren represaliades pel règim franquista i la relació d'actuacions que aquest va portar a terme en el període de la postguerra.

In this article we study the relationship of foreigners who were repressed by the Franco regime and the relation of actions that this carried out in the period of the postwar period.

PARAULES CLAU:
Franquisme, Tarragona,
presó, camps
de concentració

KEYWORDS:

August, Spanish Civil
War, Falangism, fascism,
historical and artistic
heritage

◆ Introducció

Després de fer *La Repressió franquista a Tarragona* (2005) i *La Tarragona silenciada* (2014), vaig creure que la meva col·laboració en l'estudi de la memòria històrica ja havia acabat pel que feia a la repressió a la ciutat i a la demarcació. Però fent recerca vaig trobar un expedient que em va cridar l'atenció, es referia a un canadenc, veí de París que va lluitar amb les Brigades Internacionals a casa nostra. Això em va esperonar a buscar més expedients de presos i vaig tenir la sensació que em trobava davant d'un fet, per a mi, desconegut: que, acabada la Guerra Civil espanyola, hi hagué persones que per por a caure en mans de la França col·laboracionista o dels alemanys no tingueren més remei que traspasar la frontera, durant la II Guerra Mundial, malgrat que coneixien el rostre criminal del franquisme. Per tant, l'obra tracta de les persones estrangeres que foren represaliades.

Aquesta petita introducció explica una altra repressió (1941-1945), aquella que van sofrir una sèrie de persones que majoritàriament van pertànyer a les Brigades Internacionals i que, per diversos motius, no pogueren o no volgueren tornar als seus països, que, en molts casos, estaven governats per dictadures.

Les notícies que he recollit han sigut per a mi una sorpresa. La relació que es posa a consideració es de persones estrangeres, que, a l'hora de la veritat, els van aplicar els mateixos mètodes de repressió que als que eren del país. Tampoc es pot oblidar la munió de persones del país que durant aquest període passaren per les presons de Tarragona.¹

◆ Què passà amb els vençuts?

Al veure que a primers de 1939 la contesa civil es decantava cap a la part de les forces franquistes, el ministre de la República espanyola Álvarez del Vayo va demanar a les autoritats franceses que obrissin la frontera a un contingent d'uns 150.000 refugiats, tots ells civils. En un principi la negació francesa fou total, però la caiguda de Barcelona provocà una allau cap a la frontera integrada tant per catalans com per gent d'altres zones d'Espanya.

Al gener de 1939 el degoteig fou constant, fins al punt que a Prats de Molló, concretament, arribaren uns 6.000 refugiats. Amb una progressió persistent, ens trobem a primers de febrer, quan encara no havia acabat la Guerra Civil, que a la Catalunya del Nord es comptabilitzen 75.000 refugiats, ciutadans que, empesos per les circumstàncies, encara no formaven el gruix dels republicans que fugirien.

---

1. Per consultar la relació dels 200 estrangers detinguts governatius: <<http://arxiu.tarragona.cat/difusio/els-detinguts-governatius-estrangers-a-la-presos-de-tarragona>>

A partir del 5 de febrer, quan l'allau ja fou inevitable, les autoritats franceses van obrir la frontera per facilitar el pas a la població civil i a elements militars (cal suposar que hi havia persones de les Brigades Internacionals); aleshores les autoritats franceses foren conscients que calia organitzar l'acolliment per resoldre el problema dels milers de refugiats espanyols, que eren els «indesitjables» que venien a alterar-los la seva situació.

Les pautes de com assumiria l'Estat francès la massa de refugiats es van formular l'abril de 1939 quan es va formar el govern Daladier, escorat a posicions dretanes, però l'acció del seu ministre d'Interior Sarraut, va demanar una acció enèrgica i ràpida per a la seguretat dels refugiats espanyols. Van clausurar els camps provisionals de la Cerdanya i Vallespir i traslladaren la seva població als grans camps habilitats a les platges del Rosselló.

A principis de març, la primera etapa de l'exili, la més caòtica i dramàtica, s'acabà amb un balanç significatiu, puix que creuaren la frontera en menys de tres setmanes:

Dones, nens i persones grans.	170.000
Militars.. . . .	220.000
Homes civils vàlids	40.000
Homes invàlids i ferits	10.000
Total.	440.000

A partir del moment que la necessitat de refugi és d'aproximadament mig milió de persones, l'Estat francès s'adona de les dificultats que els pot comportar no fer bé aquest acolliment, i és quan clarifica la seva situació i dibuixa les seves línies d'actuació per: *a)* evitar un desastre sanitari i humanitari; *b)* evitar un daltabaix polític dins de França i no enemistar-se amb Franco; no va haver-hi estatus de refugiats polítics per als republicans, simplement foren «asilats temporals»; *c)* evitar una crisi en el mercat laboral, i *d)* evitar que cap republicà espanyol pogués treballar sense l'autorització oficial dels serveis laborals de l'Estat francès.

De com fou l'entrada en territori francès, a partir de vivències viscudes per familiars, sabem que va ser fatal. Quan els republicans traspassaven la frontera, es trobaven amb les accions reprobables dels francesos: *a)* requisada d'animals i desballestament dels carros, que els llançaven barranc avall; *b)* requisada de tots els objectes de valor que portaven; *c)* internament a camps de concentració... Les vexacions van estar a l'ordre del dia.

Sota aquells principis establerts, s'imposà una consigna: fomentar la repatriació. Amb tot, moltes persones es resistiren a tornar al seu lloc d'origen, i la majoria passaren per camps de concentració (Argelers, Sant Cebrià, Barcarès...). Finida l'estança en aquests llocs, l'exèrcit, l'administració pública, les

indústries de defensa i els empresaris particulars es van trobar amb un mercat de mà d'obra captiva i barata. Si a alguns, la seva situació els permetia tornar a Espanya, a d'altres, no. Es calcula que retornaren a Espanya, entre febrer i desembre de 1939, unes 300.000 persones.

◆ El maldecap dels que fugiren

1. La fugida desesperada

De què fugien civils i militars? Evidentment de la guerra, però també de la repressió i de la violència que el franquisme estava exercint sobre el territori que anava dominant progressivament. En un col·lectiu tan heterogeni com el que va creuar la frontera entre les darreries de gener i el 10 de febrer de 1939, creiem que hi havia motius molt diversos per sortir del país i, a la vegada, sentiments compartits.

a) Va fugir un estol de persones que representava l'Estat republicà i l'autonomia catalana: presidents, ministres, consellers, directors generals, alcaldes, funcionaris i un llarg etcètera.

b) Marxaren aquells que havien tingut un compromís públic i notori amb la República: líders polítics i sindicals, escriptors, professors universitaris, mestres i professionals liberals.

c) Marxaren tots els que tenien por de les represàlies franquistes: soldats, jornalers, guàrdies d'assalt i mossos d'esquadra, obrers, manobres i antics milicians.

Mentre lluitaven a favor de la República, les Brigades Internacionals foren una força de xoc. Quan es decantà la guerra cap al bàndol feixista, la xifra oficial dels que des del 28 d'octubre fins el 14 de gener de 1939 passaren a França fou de 4.640, que eren de 29 nacionalitats diferents. Evidentment, no tots volgueren o pogueren repatriar-se. En aquelles tràgiques circumstàncies, i amb motiu de l'ofensiva franquista sobre Catalunya, alguns decidiren tornar al combat, altres passaren la frontera establint-se al sud de França, altres anaren a parar a la Resistència francesa i alguns als camps d'extermini nazis.

Molts d'ells tornaren al llarg de 1939, amb més o menys fortuna, però al final de la guerra a Catalunya eren empesos cap a la frontera pels franquistes, que no podien dissimular la satisfacció davant «la desbandada roja». Contra tots aquests fugitius, els governs anomenats «democràtics» francesos van desencadenar una repressió que més tard es va estendre als mateixos patriotes francesos.

Per desgràcia va haver-hi poca diferència respecte als estrangers entre la Tercera República i l'inici del règim de Vichy (entre Daladier i Petain). El govern Daladier va transformar l'estranger (refugiat espanyol) en indesitjable,

fins al punt que els obligava, per mitjà del dret d'asil, a enrolar-se al servei militar francès.

El prop de mig milió de persones que passaren la frontera, com ja s'ha dit, van ser internats en camps de concentració vigilats per senegalesos. En aquests, foren maltractats, mal alimentats i abandonats sense mitjans higiènics ni sanitaris, de manera que es calcula que unes 15.000 persones foren víctimes de la fam, de tortures i afusellaments. Es fa difícil entendre que governants que es deien demòcrates i que estaven en guerra contra Hitler tractessin malament uns combatents per la llibertat.

Malgrat tots aquests entrebancs, el Partit Comunista Espanyol i la Joventut Socialista Unificada van mantenir l'organització en els dits camps, i defensaren amb entusiasme i valentia una política universal de cara als presoners. La labor portada a terme tant pels dirigents del Partit Comunista Espanyol com pels de la Joventut Socialista Unificada, van posar les bases que van fer possible la resistència dels espanyols a França.

Què passà amb la resta de les Brigades Internacionals? La derrota de l'exèrcit republicà a la Batalla de l'Ebre i l'actitud condescendent de França i la Gran Bretanya davant la invasió de Txecoslovàquia per Hitler va portar el president del Govern espanyol, Juan Negrín, a anunciar el 21 de setembre de 1938, davant d'una indiferent Assemblea de les Nacions Unides: «La retirada immediata de todos los combatientes no españoles que tomaban parte en la lucha en España en las filas gubernamentales.»

Malgrat que alguns brigadistes van ser acomiadats rebent elogis per la feina que havien portat a terme, altres es van quedar i van patir un vertader calvari.

2. Cotlliure i Vernet

Quan va esclatar la II Guerra Mundial, el Govern francès va desencadenar una brutal repressió contra els espanyols i habilità el castell de Cotlliure i el camp de Vernet d'Arièja per aïllar els comunistes espanyols i la resta de brigades internacionals «sospitosos de simpatia vers la Unió Soviètica».

El fortí de Cotlliure fou la presó més cruel. Sota la custòdia de guàrdies francesos, centenars d'espanyols i brigadistes van viure un règim de fam, sense assistència sanitària, sotmesos a interrogatoris i tortures. Entre altres detinguts s'hi trobà Miquel Valdés, diputat a Corts per Tarragona; Garcia Lago, del comitè central del PSUC, i Valverde, que tornà a Espanya el 1946 i fou afusellat per Franco a Barcelona. Per Cotlliure passaren milers d'antifeixistes, i quan es tancà el castell, els que quedaren, foren portats al nord de l'Àfrica o al camps de d'extermini alemanys. Amb tot, alguns es van salvar reclamats pels governs de la Unió Soviètica, Mèxic i la República Dominicana.

Si el castell de Cotlliure era una espècie de camp de concentració alemany, no ho era menys el camp de Vernet: la degradació de les persones, els maltractaments, el fet de dormir a terra en barraques sense electricitat ni calefacció, la falta dels elements higiènics més necessaris, la fam, l'avitaminosis, les malalties, les execucions sumaríssimes i un llarg etcètera, que feia pensar que era un camp de concentració nazi; només hi faltaven els forns crematoris.

Per aquestes dates (1940), el Govern francès va decretar que «todo refugiado español deberá legalizar su situación, poseer una tarjeta de identidad de extranjero y la prueba de un certificado del empleador o de trabajo. El servicio de “extranjero” de la Prefectura, con la oficina de colocación, supervisará el trabajo de estos “asilados”; la policia vigilará la moralidad y la actividad política.»

No va ser fins l'armistici, quan França es va entregar als alemanys (Petain), que el Partit Comunista Francès sortí al pas de la defensa dels drets nacionals.

3. Actitud francesa davant dels estrangers

La llei del 27 de setembre de 1940 permetia al Règim de Vichy excloure la mà d'obra francesa a favor de l'estrangera. L'11 d'octubre del mateix any, el Govern de Vichy decretava que tots els estrangers compresos entre 18 i 55 anys, la majoria espanyols, fossin incorporats als «grupos de trabajadores extranjeros», així es lliuraven molts francesos de lluitar contra els alemanys.

Amb tot, la premsa nacional fomentava que se'ls havia d'expulsar, no només netejar de dirigents «rojos», sinó tot el conjunt; expulsar el col·lectiu indesitjable que va emprendre, per una raó o una altra, el camí de l'exili.

Qui eren aquests indesitjables? Com que el llenguatge és un element essencial en la construcció d'una ideologia, calia prendre's molt seriosament allò que la premsa transmetia al públic durant els anys 1940-1941. Es tractava de deixar ben clar per què uns grups que havien estat exiliats el 1939 era millor que mai més tornessin a Espanya. I la dictadura tractava de convèncer la societat espanyola de la sort que havia fet d'haver pogut extirpar (ja fos de forma voluntària, induïda o forçada) aquestes pomes podrides.

◆ La por de l'enemic

A l'esclatar la Segona Guerra Mundial, molts ciutadans que havien fugit de l'Estat espanyol i els membres de les Brigades Internacionals que residien al sud de França, per no caure en mans dels alemanys, tornaren a Espanya per Catalunya. Alguns, potser per motius polítics, no es van atrevir a venir.

El pas de la frontera pirinenca no era un fenomen nou: el Pirineu ha sigut des de sempre via de contrabandistes. La gent d'aquelles valls d'una i altra banda de la frontera s'havia acostumat a relacionar-se amb els veïns de l'altre estat.

La legislació d'aquell temps aplicava una pena de tres mesos per creuar il·legalment la frontera, la qual podia augmentar si hi havia agreujants com portar certa quantitat de diners, fer contraban, dur armes... Els consolsats britànic i nord-americà es feien càrrec dels súbdits de països aliats, però sorgien problemes amb els jueus, puix que la majoria d'ells es declaraven apàtrides, i fins i tot amb els francesos, els quals corrien el risc que les autoritats espanyoles els retornessin a França on eren sancionats amb un mes de presó i una multa de cent francs, quantitat que augmentà fins als mil a partir del febrer de 1943. També existia el perill de ser deportats pels alemanys.

La majoria de carrabiners i policies van tractar correctament els refugiats que creuaven la frontera, però no cal dir que no van faltar aquells que aprofitaren l'ocasió per confiscar diners, joies i efectes personals; béns que després no es retornaren.

La població civil de la zona fronterera va ajudar els nouvinguts, però sempre sense comprometre's. El pas clandestí per llocs coneguts pels nadius va ser una font de diners que els «passadors» saberen explotar. Aquests eren persones que, previ pagament, acompanyaven els fugitius d'una nació a l'altra.

Alguns militars o carrabiners espanyols van expulsar patrulles d'alemanys que creuaven la frontera en persecució d'algun grup de fugitius; les autoritats espanyoles van ser més tolerants amb els qui van arribar il·legalment.

Per les muntanyes pirinenques, de ben segur que havien passat al llarg dels temps molts membres de l'espionatge espanyol i francès, com també de tercers països. Tot aquest anar i venir no alterava en un principi la vida d'aquelles valls. És amb la Guerra Civil que les coses canvien i el pas clandestí adquireix un gran dinamisme. Allaus de refugiats, sobretot de Catalunya surten cap a França, i també milers d'esquerrans de tot el món, que eren perseguits al territori espanyol, però aquests intenten tornar a entrar per la frontera catalana, juntament amb altres, quan «es girà la truita».

Milers de jueus, soldats polonesos, aviadors britànics, canadencs... i també molts espies enviats en missió especial anaven i venien d'una banda a l'altra del Pirineu. En tot aquest procés Barcelona hi jugà un paper important i Tarragona, secundari.

Una norma habitual per als canadencs, era fer-se passar per francesos, ja que les autoritats espanyoles no contrastaven cap dada de les manifestades pels fugitius, però quan es va produir l'allau de francesos, es va veure clar que l'arribada de tants canadencs era un frau indigerible. Un altre engany va ser l'edat, per tal de fer veure que el fugitiu no seria mobilitzat.

El 3 de setembre (1939), Hitler envaïa Polònia tot just després d'haver signat un tractat d'amistat amb la Rússia soviètica d'Stalin i esclatava la guerra que havia de durar fins al 1945 (14 d'agost).

Els exiliats republicans i la resta dels brigades internacionals estaven contra els nazis. Com que la línia Maginot, que amb tantes pretensions d'inexpugnable havien construït els francesos per parar l'invasor, no va servir de res, van ser envaïdes Bèlgica i Holanda al maig del 40 i París va ser presa al juny del mateix any; aleshores, l'exèrcit francès es va veure abocat a anar cap al sud i la resistència que podien oposar els francesos va ser esmicolada per la Gestapo.

Els contraris al terror i l'extermini nazi es convertiren en fugitius que no volien caure en mans dels nazis, la majoria francòfons. D'aquests, alguns intentaren anar a Anglaterra i posar-se a les ordres del general De Gaulle i altres fugiren en direcció a Espanya. La resistència francesa va organitzar «cadena d'evasió», fins al punt que el poble francès hi col·laborà amb gran coratge. Els exiliats espanyols, que sabien fins a quin punt els alemanys de la legió Cóndor havien contribuït a la desfeta del règim de la República, no les tenien totes.

La invasió pirinenca durant la Segona Guerra Mundial té dues etapes ben diferenciades. La primera va des de la derrota de França al juny de 1940 fins al novembre de 1942 (desembarcament aliats al nord d'Àfrica), i la segona, arriba fins al setembre de 1944, quan, alliberada França, s'atura completament el pas dels fugitius.

Entre aquests períodes és quan la desfeta és incomptable. I els fugitius, que eren de diverses nacionalitats però principalment jueus, creuen la frontera i es planten, bona part d'ells, a Catalunya.

◆ **Actuació del règim franquista**

El retorn de persones que no feia gaire temps que havien marxat per les seves idees republicanes, fa que es trobin en el mateix lloc que abans, però ara en condicions adverses.

L'Estat espanyol no vol estar malament amb els nazis, així que ha de aportar una solució, i el 2 de setembre de 1941 es veu obligat a aprovar una ordre de presidència sobre jurisdicció i la justícia militar que fa referència a «Detenidos y trámites de denuncias». En aquesta ordre posa dins d'un mateix sac els catalans que retornen, i els brigades internacionals, tots sota la jerarquia del governador civil.

Aquesta disposició, molt exhaustiva, tracta de forma minuciosa totes les referències a denúncies personals, a l'actuació de la policia, a l'estada temporal a la presó. Però el que intenta és desempallegar-se de la majoria, que fa cap a camps de concentració.

Concretament a Tarragona, que era una ciutat amb unes 36.000 persones entre els anys 1941 i 1945, era fàcil distingir i denunciar persones que no eren de la ciutat. Encara les cicatrius de la contesa civil no s'havien tancat i era fins a cert punt lògic que la denúncia fos una forma de «netejar» la població d'in-

desitjables. Tothom es coneixia i els perjudicats, d'alguna manera, encara reclamaven justícia.

Dels quinze articles de què consta l'ordre, és especialment important el vuitè, que diu: «Los detenidos gubernativos serán puestos en libertad a los treinta días de su detención, si ésta no fuese ratificada por la Autoridad que la decretó antes de expirar el plazo de treinta días, a contar desde la fecha de la orden o ratificación anterior.

»Cuando por ratificaciones sucesivas transcurran tres meses de una detención gubernativa, las prórrogas de la detención deberán ser, precisamente aprobadas por la Dirección General de Seguridad, donde se llevará un fichero general de los detenidos gubernativos en toda España.»

Dit en altres paraules, quan agafaven un sospitós, era portat per ordre governativa a la Comissaria d'Investigació i Vigilància, edifici ubicat al carrer Santiyán; allí amb mètodes expeditius el sospitós declarava allò que a la policia li interessava. Per regla general, s'hi passaven uns quinze dies. Aquest període rebia el nom de *Registro Índice*.

Una vegada havien fet la «feina», els homes eren portats a la presó de Pilats, i les dones a les Oblates (c. Portal del Carro). A la presó se'ls podia prorrogar l'estança fins a un màxim de noranta dies, tal com deia l'ordre; prorrogables de trenta dies en trenta dies. Si durant aquest període, els informes que es tenien de cada presoner no eren convincents, eren portats a la presó de Reus, i allí tornava a començar el cicle de trenta, seixanta, noranta dies.

Es podia donar el cas, que un presoner sortís en llibertat vigilada; aleshores es demanava un responsable que es fes càrrec de la seva persona. Aquesta persona sortia com avalador, i a Tarragona fou el vice-cònsul francès Sr. Alonso.

Els estrangers i altres, des de la presó de Reus, van ser traslladats la majoria al camp de concentració de Miranda de Ebro (Burgos), i altres al de Nanclares de Oca (Àlaba).

◆ Els camps de concentració

Els camps de concentració van ser un graó més de la cadena depuradora i repressiva que practicaren les forces franquistes. Molts dels seus presoners van ser enviats a batallons de treballadors i explotats laboralment en benefici d'obres públiques, de l'Església Catòlica i de particulars.

Les condicions de vida als camps de concentració foren la negació de la condició humana, que en un moment u altre patiren els milers de persones que el règim franquista els declarà desafectes i per tant enemics.

Es tenen notícies com l'alimentació, les condicions higièniques (l'aspecte sanitari va preocupar des d'un principi a les autoritats franquistes pel perill de

les epidèmies que es poguessin estendre a la població civil) i els mals tractaments, provocaren la mort de molts ciutadans.

L'existència dels camps de concentració fou mantinguda secreta a la població civil. La creació de dits camps es portà a terme el 5 de juny de 1937 per una ordre de la Secretaria de Guerra del Govern de Burgos.

Dels molts camps que es crearen, em referiré solament als següents:

a. Miranda de Ebro

Aquest camp fou creat el 1937 i desmantellat el 1960. Va ser destinat als estrangers; es van comptabilitzar 15.412 persones que passaren per ell.

Allí anaven a parar els combatents de les Brigades internacionals com altres estrangers que havia a l'estat espanyol; la gran majoria dels que foren agafats a la ciutat de Tarragona, anaren a parar a aquest camp.

Les xifres d'internats a Miranda de Ebro van variar amb els anys, puix que les altes i baixes eren contínues, en especial a partir de 1943. Si a l'octubre de 1942 hi havia 1.400 presoners, al desembre del mateix any, la xifra pujà a 3.400 amb grans problemes d'espai. Al mes de maig de 1943, després de la sortida d'un contingent de francesos, es retornà a la xifra d'uns 3.000 a l'agost. Després de l'estiu de 1944, el camp començà a buidar-se, degut a que no es produïren nous ingressos, ja que el mes de desembre solament hi havia unes 400 persones, la major part guardes de frontera alemanys que mantenien una difícil convivència amb un grup de partidaris dels aliats. Les baralles per assumptes polítics eren freqüents, i es va resoldre ubicant un bàndol al camp de presoners i l'altre al local que havia deixat lliure la guàrdia civil després del seu trasllat al poble de Miranda de Ebro. Fins el tancament (1947) es mantingué una petita ocupació formada per alemanys i col·laboradors amb el règim nazi.

La vigilància, va ser estricta i els intents de fuga penats i reprimits amb duresa, fins el punt que els vigilants van actuar amb total impunitat. La Bene-mèrita abatí a trets a més d'un presoner.

Referent a la vida quotidiana es poden establir tres etapes ben diferenciades:

La *primera* arribà fins el desembre de 1941, la qual es caracteritzà per una tolerància que coincidí en la baixa ocupació del camp, i la confraternització entre els presoners i els vigilants era aparentment d'una vida relaxada, fins el punt que els presos sortien amb els oficials al poble. Aquesta convivència, fou tallada de soca-rel, puix que el govern acusà als responsables del campament de plegar-se davant les embaixades estrangeres, principalment la polaca i l'anglesa.

La *segona* etapa es caracteritzà per corregir els errors anteriors, una política de duresa (prohibició de visites i evitar al màxim el contacte amb els represen-

tants diplomàtics amb els internats) que coincidirà amb el moment de màxima ocupació, la qual cosa portarà moments de situacions insostenibles, amuntament de presoners, alimentació escassa, deficientes condicions de vida i a l'haver-hi pocs alliberaments, provocarà un augment de protestes i de crítiques a nivell d'ambaixades i la premsa internacional es farà ressò de la situació, pel que portarà a una vaga de fam al gener de 1943.

La *tercera* etapa, que coincidirà amb el relleu d'un nou comandament, serà la sortida massiva de presoners i les inversions per millorar les instal·lacions, amb la finalitat de fer callar les crítiques que es portaven a terme en tots els àmbits, i a la vegada liberalitzar el règim de visites i contactes amb les ambaixades. Volien acabar amb allò que el règim de Franco considerava una campanya orquestrada per la premsa estrangera que denunciava tortures, vexacions i escarnis. A tal efecte el Ministeri d'Afers Exteriors mobilitzà els representants diplomàtics espanyols a l'estranger per apaivegar la situació dels presoners

Els primers que van alliberar foren “los menores de 20 años y los mayores de 40, por no estar comprendidos en edad militar, no deben estar detenidos y serán liberados cuantos se hallaren todavía internados en campos de concentración dependientes de la Autoridad o en prisiones. Tampoco deben permanecer detenidos y de estarlo serán liberados, los extranjeros en edad militar originarios de países no considerados beligerantes, tales como los suecos, turcos, portugueses y franceses que terminaron su guerra con el acuerdo de armisticio. Por el convenio de la Haya se pondrán en libertad y se dará la salida de España a los prisioneros de guerra evadidos”.

En tot, el temps d'internament podia ser molt llarg, ja que alguns hi van romandre més de dos anys. Davant d'aquesta actitud, la Santa Seu es posà al costat dels presoners; la pugna que va mantenir el Vaticà amb el govern de Madrid per la destinació de 800 fugitius del nazisme que Hitler reclamava, uns 500 eren polonesos i la resta txecs, holandesos, iugoslavs i d'altres nacionalitats; també hi havia alguns jueus. La major part eren soldats desmobilitzats. Malgrat que Hitler els reclamava, la polèmica va sorgir quan es va plantejar la possibilitat que el govern de Franco els deixés marxar cap a Portugal i que des d'allí anessin a Anglaterra i se sumessin a les forces aliades. Durant mesos, els alemanys van pressionar Franco perquè els enviés a França o, com a mínim que no els deixés marxar, però diverses organitzacions humanitàries van acudir a la Santa Seu per tal que fes de mitjancera amb Franco a favor dels internats.

A partir de 1943, la pressió alemanya es va intensificar, i el ministre Jordana els va respondre que si els alemanys es veien incapaços de controlar la seva part fronterera a França, era impensable que ell pogués resoldre el problema del refugiats a Espanya. En tot, cap al juliol de 1943 els alemanys van incrementar la vigilància a la vessant francesa dels Pirineus.

Mentrestant, des de Miranda de Ebro van marxar cap a Portugal, via València de Alcàntara diversos combois ferroviaris amb presoners alliberats. A la vegada, es va permetre sortir interns de les presons i altres sortiren quan els consolats els demanaven, fins el punt que en el mateix any es va poder evacuar prop de 15.000 refugiats i un nombre reduït que feren cap a Portugal, Gibraltar i Àfrica del Nord, tots fora del control de l'administració espanyola.

b. Nanclares de Oca

Aquest camp de concentració pertanyia al municipi de Iruña de Oca (Àlaba); es posà en funcionament el 1940 i no es va clausurar fins el 1943; ocupava una superfície de 60 ha.

El desembre de 1940, un primer destacament format per uns 100 presoners, va començar a construir uns barracons, que més tard seria un camp de concentració. L'Estat considerava que era un lloc per a "vagos y maleantes".

A l'entorn del 1943, s'hi traslladaren presoners que van ser sotmesos a treballs forçats en la construcció-reforma de la Casa Seminari dels Germans Menesians en el mateix poble de Nanclares, a més de la carretera que uneix Ubidea i Villarreal, i en la de la construcció de Vitòria-Miranda, entre altres.

La construcció del dit camp de concentració era semblant als dels nazis: de forma trapezoïdal i format per vuit barracons, on l'entrada principal s'orientava al sud. Els presoners eren controlats per una única torre de vigilància i un lloc de guàrdia en cada vèrtex.

De les investigacions portades a terme per Juan José Monago, se sap que entre 1940 i 1947, passaren 694 presoners, però l'autor del treball calcula vora els 2000.

Va abundar la gana, la desnutrició i la falta d'higiene, això comportà que aparegués la tuberculosi, la colitis, les cardiopaties, on molts ho pagaren amb les seves vides.

La inscripció que havia a l'entrar al recinte, era: "Se puede perder todo, menos el orgullo de ser español".

Quan el 1945, el diplomàtic italià Guido Flores, disfrazat de treballador social visità el camp, va dir: "La flagelación, la alimentación insuficiente, el trabajo forzado y el saludo fascista se hallan todavia a la orden del dia, en el vigilado campo de concentración de Nanclares de Oca donde 50 extranjeros y unos 800 españoles prisioneros políticos en su mayoría, viven en terribles condiciones".

Guido Flores "comenta que le dijeron que murieron apaleados 3 extranjeros y 11 españoles. Fusilados o muertos a palos". No solament va haver-hi presoners espanyols, sinó també: alemanys, italians, francesos... L'estança de cada presoner venia a ser de sis mesos a un any.

c. Camp de concentració d'Irun

Aquest cap es trobava situat a Gurs (prop de la frontera. Departament dels Pirineus Atlàntics. França). Fou construït per govern francès el 1939, després de la caiguda de Catalunya (al poble de Gurs) per tal d'acollir a tots els que s'exiliaven de forma voluntària d'Espanya.

Després de l'armistici signat amb Alemanya nazi el 1940 pel govern de Vichy, Gurs es va fer servir com a camp de concentració de jueus de qualsevol nacionalitat, excepte pels francesos.

Amb motiu de l'alliberament de França, es van internar breument a Gurs presoners de guerra: alemanys, combatents espanyols que havien participat en la resistència contra l'ocupació alemanya i col·laboracionistes francesos abans del seu tancament definitiu el 1946.

Pocs estrangers agafats a Tarragona van anar a parar a aquest camp de concentració. Es trobava situat al costat de la mateixa ciutat, i els reclusos que hi varen anar foren:

Brigadistes. Persones que havien format part en les Brigades Internacionals i que lluitaven a favor de la República (alemanys, austriacs, txecs...). Alguns aconseguiren fugir, altres van ser allistats a la Legió estrangera.

Bascos. Eren els gudaris (nacionalistes bascs) per la proximitat de Gurs a la seva terra d'origen. Tots van aconseguir avals que els van permetre abandonar el camp.

Aviadors. Membres de personal de terra de l'aviació republicana. Com que tenien coneixements de mecànica pel seu ofici, van trobar feina entre els empresaris francesos, fet que els va permetre abandonar el camp.

Espanyols. Agricultors poc reclamats, que no van tenir ningú a França que s'interessés per ells. La gran majoria foren entregats al govern franquista que els traslladà al campament de Miranda de Ebro. Es calcula que en total passaren uns 17.000 presoners.

JOSEP RECASENS LLORT

◆ Bibliografia

- ARASA, Daniel. *La guerra secreta del Pirineu (1939-1944)*. Llibres de l'Índex, Barcelona, 1944.
- LLARCH, Joan. *Campos de concentración en la España de Franco*. Barcelona, Producciones Editoriales, 1978.
- MONAGO, Juan José. *El campo de concentración de Nanclares de Oca 1940-1947*. Gobierno Vasco, 1958.
- “Campos de concentración en España y batallones de trabajadores”. *Quaderns d'Història*, any XXV, núm. 310, febrer, 2002.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. (coord.) *El pacte de la no intervenció. La internacionalització de la Guerra*. Tarragona, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 2009.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y del exilio*. Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2015.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *¿Por qué hemos sido derrotados? Las divergencias republicanas y otras cuestiones*. Barcelona, Flor del Viento, 2006.
- VILANOVA i VILA-ABADAL, Francesc. *A l'exili. Dels camps francesos al llinard de les deportacions*. Barcelona, Ed. Crítica i Museu d'Història de Catalunya, 2003.
- Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme*. UAB. Fundació Carles Pi y Sunyer, 2003.
- J. SOBREQUÉS; C. MOLINERO; M. SALA. *Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya en la Guerra Civil*. Barcelona, Ed. Crítica, Museu d'Història de Catalunya, 2003.

Entrevista

Maria Folc Serra, 6.IV. 2016.